

УДК 811.161.2'373.2+003

DOI 10.32999/ksu2413-3337/2019-36-38

**ГЕОРТОНІМИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ:
СЕМІОТИЧНИЙ РАКУРС СТУДІЮВАННЯ**

Желязкова Вікторія Валеріївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та прикладної лінгвістики
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського
vikazhelyazkova@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2465-7675

Статтю присвячено проблемі наукової кваліфікації геортонімів як назв свят у сучасній українській мові з позицій семіотики. У зв'язку з цим розкрито сутність поняття «геортонім», доведено релевантність застосування семіотичного інструментарію до студіювань геортонімів української мови, розроблено семіотичну класифікацію геортонімів з опертям на типологію Ч. С. Пірса.

Ключові слова: геортонім, семіотика, знак, мовний знак, знак-ікона, знак-індекс, знак-символ.

**GEORTHONYMS IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE:
SEMIOTIC RESEARCH PERSPECTIVE**

Zhelyazkova Viktoriya Valeriivna,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of General and Applied Linguistics
Mykolaiv V. O. Sukhomlynskyi National University
vikazhelyazkova@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2465-7675

The article is devoted to the problem of the scientific qualification of geortonyms as the holidays names in the modern Ukrainian language from the points of semiotics.

The author of the article revealed the essence of the concept "geortonym" by analyzing various definitions and proved the relevance of the use of a broad approach to understanding the term. According to it the geortonym should be interpreted as the names of various holidays, including religious ones. There are many classifications of geortonyms, but they are based on semantic and grammatical approaches. It was one of the main arguments for proving the relevance of the use of semiotic tools for the study of the geortonyms of the Ukrainian language. In particular, the author focused on the possibility of applying the Ch. S. Peirce's symbolic classification, in which the signs-copies, signs-indexes and signs-symbols are presented. Taking into account this typology, a semiotic classification of geortonyms was developed.

The author represented three semiotic types of geortonyms: 1) iconic geortonyms are the common names of holidays (Green Week); 2) index geortonyms are the official names of holidays, in which there is a pointer to a date / event / person (Christmas, Independence Day of Ukraine); 3) symbolic geortonyms are the names of professional holidays (Architect's Day). The third group contains exceptions.

Conclusions: in the Ukrainian language the most used are symbolic geortonyms.

Key words: geortonym, semiotics, sign, language sign, icon sign, index sign, symbol sign.

У сучасній лінгвістиці поняття «геортонім» допоки немає однозначного витлумачення. За широкого підходу під ним розуміються «власні назви свят» [11, с. 7], а за вузького – лише «назви релігійних свят» [3, с. 39]. Це, на наш погляд, зумовлено певною спорадичністю студіювань у царинах як зарубіжного, так і вітчизняного мовознавства, що, проте, не дає підстави нехтувати низкою вже представлених науковій громаді фундаментальних праць. Із-поміж них варто назвати розвідки І. В. Бочарової та Т. О. Коробко, в яких представлено лексико-семантичний аналіз геортонімів; С. С. Єрмоленка, присвячені граматичному та міфологічному аналізу зазначених одиниць; В. Ю. Неклесової, де запропоновано їхню

класифікацію; а також слід звернути увагу і на роботи, в яких геортонім розглядається як суміжне поняття з такими термінологічними одиницями, як хрононім – «власне ім'я відрізка часу» [12, с. 162] (Н. В. Подольська); еклезіонім – «власне ім'я місць обрядів» [12, с. 149] (О. А. Борисевич); ідеонім – «назви предметів, лиш предметів ідеальних, духовних, а не матеріальних» [8, с. 231] (С. Я. Єрмоленко). Крім традиційних лінгвістичних підходів (лексико-семантичний, граматичний), до вивчення геортонімів застосовується і лінгвокультурологічний підхід, що, зокрема, уможливив українській дослідниці Л. В. Антонів укласти зошит «Назви релігійних свят» до «Лінгвокраїнознавчого словника власних назв української

мови». Однак здійснений огляд наукової літератури показує, що геортоніми сучасної української мови належним чином ще не досліджувалися з погляду семіотики, що й указує на актуальність пропонованої розвідки, скерованої якраз на усунення окресленої лакуарної зони у вітчизняній лінгвістиці для употужнення зонайперше теоретичних підвалин семіотики та лінгвосеміотики як її напрямку, а також і ономастики.

Мета статті – здійснення наукової кваліфікації геортонімів сучасної української мови за допомогою семіотичного інструментарію та розроблення відповідної класифікації. Для досягнення окресленої мети варто розв'язати такі **завдання**: 1) розкрити сутність операційного поняття дослідження та розглянути існуючі в науці підходи до класифікації геортонімів; 2) довести релевантність і вказати на можливості застосування семіотичного інструментарію до студіювань геортонімів української мови; 3) розробити семіотичну класифікацію геортонімів, спираючись на типологію Ч. С. Пірса.

Об'єктом дослідження обрано геортоніми, що функціонують у сучасній українській мові, а предметом – їхню семіотичну типологізацію. Матеріалом роботи послужили понад 350 відповідних власних назв, зафіксованих в Інтернет-довідниках і календарях, лінгвокультурологічних словниках української мови, етнографічних та церковних книгах, що містять назви свят (без урахування повторів). Оброблення матеріалу дослідження та подання його результатів стало можливим завдяки використанню низки методів, зокрема загальнонаукові методи опису, аналізу й узагальнення прислужилися у викладенні теоретичних відомостей; метод кількісного підрахунку – у визначенні загальної чисельності геортонімів та обсягу їхніх окремих семіотичних типів. Серед спеціальних методів використано контекстуально-інтерпретаційний та компонентний аналіз – для визначення семантики досліджуваних одиниць; а також метод семіотичного аналізу, що знадобився під час розроблення їхньої семіотичної типології.

Наукова новизна цієї роботи полягає в тому, що представлена в ній класифікація геортонімів за їхнім семіотичним статусом у вітчизняній лінгвістиці є першою такою спробою. Новим стало й те, що встановлення залежності між типом семіотичного знака та семантикою геортоніма до цього часу також перебувало на периферії зацікавлень науковців.

Як уже зазначалося вище, термін «геортонім» в ономастичній парадигмі допоки має суперечливий статус. Однак для нашого дослідження актуальним є широкий підхід у його потрактуванні, за яким геортонім виступає власною назвою будь-якого свята, тобто

не лише релігійного. Вважаємо, що постулювання саме такого підходу в подальшому дасть змогу залучити до аналізу більшу кількість назв, а отже, отримати ширше уявлення про семіотичну природу геортонімів. На прийнятність такої позиції вказує і твердження С. С. Ермоленка, який констатує, що геортоніми «виконують роль хронологічного маркера того чи іншого стану справ у природному чи суспільному доквіллі» [3, с. 39], а також і думка Т. О. Коробко, яка запевняє, що «лексми на позначення ... свят мають подійно-темпоральну семантику» [9, с. 35]. Однак наведене уможливорює висувати не лише про істинність розлогої дефініції поняття «геортонім», а й окреслити спектр його наскрізних ознак, оскільки загальні ознаки, як ми думаємо, повністю збігаються з набором ознак оніма. У зв'язку з цим основним параметром, що відрізняє геортонім від інших розрядів онімів, є специфічне семантичне навантаження, пов'язане з репрезентацією «1. Дня або днів, коли урочисто відзначають видатні події, знаменні дати. 2. Відзначуваного звичаєм або церквою дня на честь якої-небудь події чи святого. 3. Торжеством, влаштованим з якої-небудь нагоди» [14 (Т. 9), с. 104]. У цьому контексті відзначимо й те, що саме специфічне семантичне навантаження стало базовим і часто застосовуваним критерієм для низки класифікацій геортонімів. Так, у праці І. В. Бочарової геортоніми поділяються на культові (назви релігійних свят), культово-предметні та побутові [1, с. 5–7]. Т. О. Коробко акцентує на існуванні в мові офіційно-церковних (напр., *Трійця*) та побутових (напр., *Зелені свята*) геортонімних назв [9, с. 35]. Проте В. Ю. Неклесова, дотримуючись уже широкого розуміння геортоніма, виокремлює фольк-геортоніми (напр., *Івана Купала*), клерикал-геортоніми (*Октава Великодня*) та офіціал-геортоніми (*День Конституції України*) [11, с. 7–8]. Ми, своєю чергою, у класифікації геортонімів убачаємо доцільність застосування і семіотичного принципу. Пояснюємо це тим, що саме «за семіотичного підходу розкривається синергетичний характер мови в інтегральному вираженні зовнішньо- та внутрішньолінгвістичних факторів дискурсу» [6, с. 7] (у цьому разі – ономастичного дискурсу. – В. Ж.).

Семіотика – це наука, що «вивчає знаки та знакові системи як засоби зберігання, передачі та переробки інформації в людському суспільстві, природі та самій людині» [10, с. 6], тобто її центральним поняттям є поняття «знак», дефінований зазвичай як «матеріальний, чуттєво сприйманий предмет, що виступає в якості заміника іншого предмета» [2, с. 14]. Своєю чергою, лінгвосеміотика «є маргінальною галуззю лінгвістики й семіотики, об'єктом дослідження якої мовні

знаки» [13, с. 120] – «двобічні матеріально-ідеальні одиниці системно організованого мовного коду, які довільно, символічно й конвенційно фіксують у чуттєвій сприйнятій формі певний зміст і служать засобом збереження, отримання, обробки й передачі інформації [13, с. 122]. З наведених дефініцій, що мають сенсові перетини, впливає, що семіотика та лінгвсеміотика як її напрям більшою мірою спираються на одні й ті самі теоретичні положення та використовують однакові методологічні інструменти. Одним із таких інструментів виступають класифікації знаків, яких створено вже чималу кількість (детальніше див. у [15, с. 78–79]). Проте, за словами С. С. Єрмоленка, «водночас із ... лінгвсеміотичною концепцією, яка зародилася безпосередньо в мовознавчому контексті, у царині загальносеміотичних студій виникло альтернативне їй вчення Ч. С. Пірса (фундатора семіотики. – В. Ж.), однією з рис котрого якраз і було, поряд зі схильністю до троїстих класифікаційних схем та послідовністю в моделюванні смислової динаміки конструйованих категорій, далеко складніше, багатоаспектніше й змістовніше уявлення про структуру знакових формацій, у тому числі й суто мовних, і про властиві цим формаціям стосунки знакової репрезентації» [4, с. 7]. Через це для розроблення власної семіотичної класифікації геортонімів сучасної української мови ми спиратимемося якраз на класифікацію Ч. С. Пірса, в якій налічується 10 типів знаків, серед яких головну роль автор відвів іконам, індексам та символам [16]. Так, ікони – це знаки, що мають «низку властивостей, притаманних позначуваному ними об'єкту незалежно від того, чи існує цей об'єкт у дійсності, чи ні» [2, с. 29]. Індеси – це знаки, «зміст яких відповідає формі за суміжністю причини й наслідку» [13, 124]. Символи ж «перебувають в умовно-конвенційних відношеннях із заміщуваним ними об'єктом» [2, с. 32]. Незважаючи на те, що в наукових розвідках О. В. Щербак наголошується, що геортоніми є належними до знаків-символів [15, с. 107], ми у своїй класифікації все ж пропонуємо розподіляти їх за трьома групами, вбачаючи функціонування в мові таких їхніх знакових різновидів (за зростаючою):

1) **іконічні геортоніми** (22 %) – це власні імена свят, принцип номінації яких збігається з відповідним принципом знаків-копій (ікон), тобто вони є «пов'язаними зі своїм референтом через певну ... подібність» [7, с. 34]. До таких назв, за нашими спостереженнями, варто зарахувати передусім побутові геортоніми (*Зелені свята, Яблуневий Спас, Медовий Спас, Багата кутя, Білий тиждень, Жилник, Збірний тиждень* тощо), оскільки вони є репрезентантами т. зв. народного календаря, в основу якого покладено вірування та уяв-

лення слов'ян, у т. ч. і українців, про певну регламентацію річного часу з указівкою на ототожнення певної дати / події з іншими реаліями дійсності. Наприклад, геортонім *Зелені свята* є українською назвою християнського свята Трійці, проте домінантним у цій назві є слово «зелений», ужите в значенні «який має колір трави, листя, зелені» [14 (Т. 3), с. 553]. Справедливо припустити, що в основі такої номінації лежить історія про те, що саме в період Зелених свят Господь сотворив Землю та засіяв її зеленню, в результаті чого назва свята почала ототожнюватися з домінантними кольорами кінця весни – початку літа, оскільки саме в цей проміжок часу рослинність починає набувати відповідного забарвлення. Геортонім *Багата кутя* має таке значення: «переддень Різдва; святий вечір» [14 (Т. 4), с. 419], однак у ньому основне семантичне навантаження має прикметник «багатий», тобто «який має багато, в достатку чого-небудь» [14 (Т. 1), с. 78]. За традицією, в переддень Різдва на стіл подається 12 різних страв, а саме дванадцять є «символічним числом, яке ще називається дюжиною» [5, с. 168]. У зв'язку з цим у номінації цього свята відбито ототожнення з великою кількістю страв, що готуються;

2) **індексальні геортоніми** (36 %) – власні імена свят, принцип номінації яких збігається з відповідним принципом знаків-індексів. Це означає, що вони є «пов'язаними зі своїм референтом через певне безпосереднє співіснування з референтним об'єктом» [7, с. 35]. До цієї групи ми пропонуємо ввести офіційно-церковні та власне-офіційні геортоніми з огляду на наявність у їхній семантиці безпосередньої вказівки на конкретну особу чи історичну подію. Зокрема індексальними геортонімами можуть бути *Різдво Христове, Успіння Пресвятої Богородиці, Великдень, Василя Великого день, Варвари Святої день, Вознесіння Господнє, Івана Богослова день, Іллі-пророка день* тощо, що є офіційно-церковними назвами, а також *День Конституції України, День Незалежності України, День перемоги над нацизмом у Другій світовій війні*, що є державними святами, а тому належать до категорії власне-офіційних геортонімів. Наприклад, у назві *Варвари Святої день* міститься вказівка на особу «великомучениці, яка виступила проти поганської віри, твердячи, що Бог-Творець єдиний, за що була скарана на смерть» [5, с. 63], а в назві *Великдень* – указівка на подію, тому що зазвичай цей геортонім розуміється як «християнське весняне свято, присвячене воскресінню міфічного засновника християнства – Христа» [14 (Т. 1), с. 318]. Своєю чергою, назви державних свят України є своєрідним посиленням на певні історичні події, зокрема назва *День Конституції України* вказує на дату прийняття

Основного Закону; назва *День Незалежності України* – на дату отримання країною відповідного статусу; назва *День перемоги над нацизмом у Другій світовій війні* – на дату та певні обставини здобуття відповідної перемоги. Крім цього, до індексальних геортонімів цілком логічно уналежнювати й т. зв. напівофіційні назви. Наприклад, геортонім *День Знань* вважаємо таким, що має індексальний статус, через наявність у його семантиці вказівки на час початку нового навчального року. Індексальність убачаємо також і в геортонімі *День слов'янської писемності і культури* з огляду на відзначення цього свята в день ушанування пам'яті рівноапостольних Кирила і Мефодія, які ввійшли в історію насамперед як творці слов'янської абетки. Індексальним видається і геортонім *День сміху* через те, що день відзначення цього свята збігається із днем святкування весняного рівнодення в Індії та Стародавньому Римі у формі розіграшів;

3) **символічні геортоніми** (42 %) – власні імена свят, принцип номінації яких збігається зі специфікою знаків-символів, через що вони виявляють зв'язок «із референтом лише через конвенції, прийняті в середовищі носіїв» [7, с. 35]. З огляду на те, що знаки-символи відзначаються довільним та умовним зв'язком із позначуванним, до категорії символічних геортонімів ми вводимо передусім назви професійних свят, між датами відзначення яких та представниками професій / подіями в певній професійній сфері немає кореляцій. Це, наприклад, такі назви: *День архітектора, День бухгалтеря, День вихователя та всіх дошкільних працівників, День філолога, День хіміка, День Служби безпеки України*. Однак у цій групі наявні й геортоніми-винятки, до яких ми зараховуємо, наприклад, назву *День працівників ракетно-космічної галузі України*, оскільки це свято відзначається щороку в день першого польоту в космос, здійсненого Ю. Гагаріним. У зв'язку з цим такий професійний геортонім є не символічним, а індексальним, як і індексальною виступає назва *День таксиста*, оскільки це професійне свято в Україні відзначається якраз у день появи у світі перших автомобілів, оснащених спеціальними лічильниками.

Отже, геортоніми, як і всі інші мовні одиниці, є семіотичними за своєю генезою, оскільки можуть репрезентувати ознаки знаків-ікон, знаків-індексів та знаків-символів, що мотивується принципом їхньої номінації. В ході проведеного дослідження вдалося з'ясувати, що співвідносними зі знаками-копіями є побутові геортоніми, що представляють собою назви свят із народного календаря. Зі знаками-індексами функційні перетини мають офіційно-церковні, власне-офіційні та почасти напівофіційні геортоніми; своєю чер-

гою, знаки-символи лягли в основу більшості назв професійних свят, щоправда, лише тих, між датами відзначення яких та певною професійною сферою не встановлюються зв'язки. Також уставлено, що найобсяжнішою за кількісними показниками є група геортонімів, належних до символічного типу, що, на нашу думку, зумовлено безупинним процесом появи нових професій, що якраз і позначають за допомогою символічних знаків. Перспективою подальших досліджень може стати студіювання геортонімів сучасної української мови з позицій когнітивної лінгвістики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бочарова І. В. Лексико-семантичні та граматичні параметри назв релігійних свят у сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 1999. 17 с.
2. Бразговская Е. Е. Языки и коды. Введение в семиотику культуры : учебное пособие. Пермь, 2008. 201 с.
3. Єрмоленко С. С. Граматика геортонімів у текстах календарних паремій. *Studia Linguistica*. Випуск 4. 2010. С. 39–46.
4. Єрмоленко С. С. Знакова структура мовної одиниці в комунікативно-епістемічній перспективі : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.15. Київ, 2007. 22 с.
5. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
6. Иванова В. А. Семиотика языка науки в системном анализе научного знания : дисс. ... д-ра философ. наук : 09.00.01. Новосибирск, 2011. 311 с.
7. Каинова Т. В. Дискурсивно-семиотический подход к адаптации транснациональной рекламы : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Тула, 2002. 149 с.
8. Карпенко О. Ю. Когнітивна ономастика як напрямок пізнання власних назв : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.15. Одеса, 2006. 416 с.
9. Коробко Т. О. Подійно-темпоральна семантика назв релігійних свят. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія*. 2017. № 26, том 1. С. 35–37.
10. Мечковская Н. Б. Семиотика : Язык. Природа. Культура : Курс лекций : учеб. пособие для студ. филол., лингв. и перевод. фак. высш. учеб. заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 2008. 432 с.
11. Неклесова В. Ю. Когнітивна природа власних назв на позначення часу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15. Одеса, 2010. 20 с.
12. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. Москва : Наука, 1978. 201 с.
13. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : Підручник. Полтава : Довкілля. Київ, 2008. 712 с.
14. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
15. Щербак О. В. Впливова динаміка лінгвoseміотичних кодів у рекламному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 2018. 289 с.
16. Peirce Ch. Orders of Infinity. *News from the Peirce Edition Project*, September 2010. P. 6–7.

REFERENCES:

1. Bocharova, I. V. (1999). *Leksyko-semantychni ta hramatychni parametry nazv relihiinykh sviat u suchasniï ukrainiskii movi* [Lexical, semantic and grammatical parameters of the names of religious holidays in modern Ukrainian language]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kuiv. [in Ukrainian].
2. Brazgovskaya, E. E. (2008). *Yazyki i kody* [Languages and codes]: *Vvedenie v semiotiku kultury: uchebnoe posobie*. Perm. [in Russian].
3. Yermolenko, S. S. (2010). *Hramatyka heortonimiv u tekstakh kalendarnykh paremiï*. *Studia Linguistica*. Vypusk 4. S. 39–46. [in Ukrainian].

4. Yermolenko, S. S. (2007). Znakova struktura movnoi odynytisi v komunikatyvno-epistemichnii perspektyvi. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].
5. Zhaivoronok, V. (2006). Znaky ukraïnskoi etnokultury [The signs of Ukrainian culture]: slovnyk-dovidnyk. Kyiv : Dovira. [in Ukrainian].
6. Ivanova, V. A. (2011). Semiotika yazyka nauki v sistemnom analize nauchnogo znaniya [Semiotics of scientific language in systemic analysis of scientific knowledge]. *Doctor's thesis*. Novosibirsk. [in Russian].
7. Kainova, T. V. (2002). Diskursivno-semioticheskiy podhod k adaptatsii transnatsionalnoy reklamy [Discursive and semiotic approach to the adaptation of transnational advertising] . *Candidate's thesis*. Tula. [in Russian].
8. Karpenko, O. Yu. (2006). Kohnityvna onomastyka yak napriamok piznannya vlasnykh nazv [Cognitive onomastics as the direction of studying of proper names] *Doctor's thesis*. Odesa. [in Ukrainian].
9. Korobko, T. O. (2017). Podiino-temporalna semantyka nazv relihiinykh sviat [Event-temporal semantics of the names of religious holidays]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Ser. : Filolohiia, 26, tom 1, 35–37. [in Ukrainian].
10. Mechkovskaya, N. B. (2008). Semiotika : Yazyk. Priroda. Kultura [Semiotics: Language. Nature. Culture] : Kurs lektsiy : ucheb. posobie dlya stud. filol., lingv. i perevoved. fak. vyissh. ucheb. zavedeniy. Moskva : Izdatelskiy tsentr «Akademiya». [in Russian].
11. Neklesova, V. Yu. (2010). Kohnityvna pryroda vlasnykh nazv na poznachennia chasu [Cognitive nature of proper nouns denoting time]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa. [in Ukrainian].
12. Podolskaya, N. V. (1978). Slovar russkoy onomasticheskoy terminologii [Dictionary of Russian onomastic terminology]. Moscow : Nauka. [in Russian].
13. Selivanova, O. O. (2008). Suchasna linhvistyka: napriamy ta problem [Contemporary linguistics: directions and problems] : Pidruchnyk. Poltava : Dovkillia. Kyiv. [in Ukrainian].
14. Slovnyk ukraïnskoi movy [Dictionary of Ukrainian language] : v 11 t. / za red. I. K. Bilodida. Kyiv : Naukova dumka, 1970–1980. [in Ukrainian].
15. Shcherbak, O. V. (2018). Vplyvova dynamika linhvosemiotychnykh kodiv u reklamnomu dyskursi [Influential dynamics of linguocognitive codes in advertizing discourse]: *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa. [in Ukrainian].
16. Peirce, Ch. (2010). Orders of Infinity. *News from the Peirce Edition Project*, September. [in English].